

УДК 7.012 : 391.4

DOI:10.30857/2617-0272.2021.4.10.

¹ОСТАПЕНКО Н. В., ²ЯКОВЛЄВ М.І., ¹ЛУЦКЕР Т. В.,³СИМАК А. І., ¹АМІРЯН А. С.¹Київський національний університет технологій та дизайну²Національна академія мистецтв України³Державний педагогічний університет ім. І. Крянге, Молдова**НАЦІОНАЛЬНИЙ ЖІНОЧИЙ КОМПЛЕКТ: ВИТОКИ ТА КОНСТРУКТИВНО-КОМПОЗИЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ**

Мета. Дослідити характерні художньо-композиційні особливості жіночого вірменського комплексу кінця XVII ст. – початку XX ст. через призму традиційної культури.

Методологія. Використано візуально-аналітичний, інформаційно-дослідницький підходи, методи системного і порівняльного аналізу. Метод художньо-композиційного аналізу регіональних жіночих вірменських комплектів застосовано при розгляді різновидів одягу, взуття, прикрас тощо. Наголошено на використанні матеріалів вірменською мовою та візуальної джерельної бази.

Результати. Проаналізовано національний жіночий комплект Вірменії «тараз» кінця XVII ст. – початку XX ст., узагальнено його асортимент, описано характерні ознаки виробів за регіональними чинниками, виокремлено композиційно-конструктивні особливості вірменського одягу відповідно до соціальних, обрядових, вікових відмінностей. Акцентовано увагу на орнаментальному оздобленні та вишивці різними матеріалами виробів в контексті обрядовості. Проведено порівняльний аналіз конструктивно-декоративних ознак одягу жінки Вірменії за соціальною характеристикою. Розкрито образно-стильові особливості комплексу одягу жінок Єреванського регіону XIX ст. Графічно представлено узагальнену структуру національного жіночого костюму Єреванського регіону кінця XVII ст. – початку XIX ст. На основі творчого джерела розроблено і виготовлено сучасний святковий жіночий комплект, що складається з блузки та сукні.

Наукова новизна. Типізовано жіночий комплект Вірменії кінця XVII ст. – початку XX ст. за асортиментними групами, охарактеризовано його складові вироби відповідно західно- та східновірменського регіонів, розкрито їх композиційно-конструктивні ознаки. Порівняно конструктивно-декоративні характеристики одягу заміжньої та не- жінки Вірменії. Узагальнено структуру національного жіночого костюму Єреванського регіону кінця XVII ст. – початку XIX ст.

Практична значущість. Описано композиційно-конструктивні особливості різних асортиментних груп національного жіночого комплексу Вірменії «тараз» кінця XVII ст. – початку XX ст. за регіонами. Представлено орнаментальне оздоблення виробів в контексті обрядовості. Описано образно-стильові особливості комплексу одягу жінок Єреванського регіону XIX ст. На основі творчого джерела розроблено і виготовлено сучасний святковий жіночий комплект, що складається з блузки та сукні, із застосуванням етномотивів.

Ключові слова: тараз; асортимент; жіночий одяг; регіони Вірменії; національний костюм.

Вступ. Аналіз попередніх досліджень. У етнічному костюмі зосереджено важливі риси і особливості національної свідомості, соціальні, моральні, релігійні уявлення, ідеали, які відображено у формі, крої, композиційному устрої, матеріалах, кольорах та їх поєднаннях, оздобленні тощо. Поряд із збереженням традиційних ознак простежуються також регіональні нашарування, пов'язані насамперед з історичною долею різних земель.

Дослідження історичного розвитку етнічного костюму є необхідним елементом переосмислення існуючої культурної спадщини. Візуальну групу джерельної бази дослідження склали понад 700 кольорових рисунків з моделями костюмів Кавказького музею в Тифлісі і Музею народної творчості в Берліні, які розробив Макс Тільке, вивчаючи східний костюм [14]. Авторка навчального посібника «Народний костюм (семіотичні функції)» Н.М. Калашникова охарактеризувала знакові функції етнічного

костюму і докладно описала одяг народів Кавказу [7]. Ґрунтовною базою для дослідження стали змістовні фонди Вірменського етнографічного музею «Сардарapat» та колекція вірменського костюма кінця XVII ст. – початку XX ст. Єреванського музею історії Вірменії, які увібрали в себе предмети матеріальної культури різних періодів [8]. Цінним інформаційним джерелом стали матеріали 35 наукових праць Сергія Олександровича Арутюнова, присвячених етнографії вірмен, кавказьких народів, їх міжнаціональним, культурним зв'язкам і відносинам. Художньо-композиційні ознаки національного одягу розкрито Папазян Еґіне у книзі «Армянский национальный костюм» [10]. Матеріалу для дослідження вірменського одягу в зазначених хронологічних межах достатньо, але доцільно описати вироби з використанням специфічного термінологічного апарату, провести порівняльний аналіз за різними ознаками та системно розглянути асортимент та його групи в цілому.

Постановка завдання. Необхідно дослідити конструктивно-композиційні ознаки національного комплексу Вірменії кінця XVII ст. – початку XX ст. в контексті особливостей родинного, релігійного і громадського життя. Постало завдання у системному аналізі композиційно-конструктивних особливостей національного жіночого комплексу Єреванського регіону за різними ознаками на основі матеріалів з різних джерел. Актуальність роботи посилюється і можливістю розробки сучасного жіночого комплексу з етнічними мотивами.

Результати дослідження. Майже 1500 років свого існування налічує національний костюм Вірменії «тараз». З різних джерел відомо, що регіональна ідентифікація кожного його виду залежить від характерних ознак – форми, структури костюму, матеріалів, кольорових поєднань, оздоблення тощо. Також за означеними характеристиками вірменського національ-

ного одягу визначалось соціальне, матеріальне, сімейне становище, що робить роль «таразу» ще більш значущим в житті вірмен. Обов'язковою частиною жіночого костюма був фартух, кути якого декорували художнім зображенням дерева життя, як символу процвітання сім'ї. В костюмі домінують п'ять основних кольорів, що мають певний символізм: червоний – родючість, хоробрість та мудрість; чорний – земля; білий – символ води; жовтий – розкіш та багатство; зелений – процвітання [8].

До жіночого вірменського верхнього одягу належать пальта, куртки, жилети, сукні. Ці вироби виготовляли з атласу, шовку, оксамиту та оздоблювали орнаментальною вишивкою, а для жінок вищих верств населення іноді золотом і сріблом. Спільною для більшості регіонів була сукня «антарі» на підкладці, із низьким коміром-стояком, розширеними до низу рукавами і бічними розрізами нижче лінії стегон, виготовлена з шовкової або бавовняної тканини. Використання сукні у повсякденному житті було притаманне Єреванському регіону в період з кінця XVII ст. до початку XX ст. Жінки із заможних сімей носили стьобану сукню прямого силуету «джупа», на підкладці, без бічних розрізів. Верхнім плечовим одягом був «архалух» довжиною до лінії колін, відрізним і призібраним по лінії талії переду і спинки [10]. Святкову куртку «салта» довжиною до лінії талії виготовляли з шовкової тканини та оздоблювали орнаментальною вишивкою. Головний убір «палті» був у формі «башточки» носили заможні вірменки. Пояс-фартух «мезар» виготовляли з бавовняних тканин та оздоблювали вишивкою. Кований пояс був обов'язковим елементом національного костюму. Ювелірні вироби ретельно зберігали і передавали із покоління в покоління. Традиційне взуття «трюх» виготовляли із грубої сиром'ятної шкіри великої рогатої худоби, з вовняними або шкіряними

шнурками. Все сільське населення носило його під час роботи.

За історичними обставинами сформовано два асортиментні комплекти: західно- та східно-вірменський, що мають соціальні, обрядові та вікові відмінності. Вбрання регіонів Єревану та Сюнік-Арцаху належать до асортиментного комплексу східної Вірменії. Жінки носили довгу червону сорочку «халав» з прямими рукавами і ластовицею та косими клинами по боках, виготовлену із бавовняної тканини. Мешканки цих регіонів надягали під довгі сорочки штани червоного кольору (рис. 1, д).

Вироби регіонів Васпуракана, Турубера, Себастії, Трабзона, Карина, Арабкіра, Шатаха, Акна належать до асортиментного комплексу західної Вірменії [5, с. 36]. Костюми цієї частини Вірменії були більш розкішними із застосуванням золотої та срібної вишивки. Зимовим одягом слугувала шуба на підкладці «муштак» з оксамиту або вовняних тканин (сукна) темно-червоного, синього кольорів. Краї оксамитової шуби, передні і бічні розрізи

оздоблювали шовковою стрічкою, а рукава і комір обшивали широкими смужками з лисячого хутра. Шубу носили заміжні жінки із вищих верств населення (рис. 1). Істотна відмінність полягала в тому, що в усіх західних провінціях фартух був обов'язковою частиною жіночого костюма. Його зав'язували на талії чи фіксували на плечах. Пояс довжиною 3,5 м та шириною 0,5 м виготовляли з бавовняної або шовкової тканини, здебільшого червоного кольору. Його двічі зав'язували навколо талії сукні. Із прикрас вірменки носили намисто та срібний браслет.

Під час упорядкування існуючого візуального матеріалу за темою дослідження визначено та типізовано різновиди виробів національного жіночого комплексу Вірменії кінця XVII ст. – початку XX ст. за асортиментними групами (рис. 2) та охарактеризовано у таблиці 1. Асортимент жіночого національного одягу не вирізнявся значним обсягом виробів. Різноманітність досягалась за рахунок аксесуарів, головних уборів та їх декорування, прикрас, хустково-шарфових виробів тощо.

Рис. 1. Комплекти жіночого національного костюму Вірменії різних регіонів: а – Турубера, XVII ст.; б – Карин, кінець XVII ст. – початок XIX ст.; в – Трабзон, початок XIX ст.; г – Арабкір, початок XIX ст.; д – Сюнік-Арцах, початок XIX ст.; е – Себастія, пол. XIX ст.; ж – Шатах, XIX ст.; з – Хортджур, XIX ст. [7]

Таблиця 1

Характеристика асортиментів жіночих комплектів за регіонами Вірменії кінця XVII ст. – початку XX ст.

Регіон, період	Характеристика жіночих комплектів за регіонами
1	2
Західна Вірменія	
Васпуракан, кінець XVII ст. – початок XIX ст.	Сукню «рупаті» напівприлеглої силуету, розширену до низу, виготовляли з тканини «мануш» – оксамиту червоного кольору. Лінію низу, бічні прорізи виробу і пройми рукавів оздоблювали тасьмою червоного і зеленого кольорів.

	Жінки одягали по дві, три сукні одразу, кожна з яких була коротша за попередню на 5см. Для святкових подій кількість суконь досягала п'яти. Складовою частиною комплекту були широкі панталони червоного кольору – «данавуз».
--	---

Продовження табл. 1

1	2
	Одяг виготовляли з бавовняної, вовняної, шовкової тканин та оздоблювали шовковими нитками золотого кольору. Фартух вишивали вовняними нитками, зображуючи рослинні, геометричні та зооморфні орнаменти. Пояс із вовняної тканини носили повсякденно. Святковий верхній одяг прикрашали срібною брошкою «шашмік» – низкою з 12 пластин у формі голуба з короткими ланцюжками і кулонами довжиною до лінії талії.
Кесарія, кінець XVII ст. – початок XIX ст.	Жінки носили коротке пальто, оздоблене вишивкою з рослинних орнаментів, що символізувало родючість. Верхню сукню виготовляли з шовку або оксамиту та оздоблювали орнаментом нитками золотого кольору.
Туруберан, кінець XVII ст. – початок XIX ст. (рис. 1, а)	Сукню «антарі» шили з бавовняної, шовкової, ситцевої тканини, що була обов'язковою складовою комплекту. Фартух виготовляли в формі чотирикутника з вовняної тканини блакитного кольору, вишивали вовняними нитками різних кольорів та оздоблювали геометричними і рослинними орнаментами. Ремінь «мезар» надягали на фартух і зав'язували на талії вузлом.
Себастья, початок XIX ст. (рис. 1, е)	Сукня «антарі», фартух, пояс, куртка «салта», головний убір та шарпетки – основні складові комплекту. «Антарі» мала два передні та бічні розрізи, виготовлялась зі смугастого «мануша» і шовкової тканини. «Салту» шили з тканини темно-коричневого, -синього, червоного кольорів, що символізувало елементи трьох стихій, а вишивали нитками золотого кольору. Нагрудну частину куртки оздоблювали ґудзиками і кільцями. Орнаменти рослин та стилізовані кольорові гілки символізували родючість і запобігання злу.
Трабзон, початок XIX ст. (рис. 1, в)	Сукню «антарі» виготовляли з шовкової тканини фіолетового, зеленого і темно-червоного кольору, яку прикрашали вишивкою із крученими нитками золотого кольору зі стразами. Краї виробу оздоблювали золотистими ромбами. Святковий «архалух» виготовляли з оксамиту темно-червоного або фіолетового кольорів, оздоблювали золотою вишивкою зі змієподібним орнаментом у передніх двох кутах. Пояс носили з тканини картатого забарвлення, краї оздоблювали бахромою з основних ниток. Його складали в два шари, зав'язували на рівні стегон одягу.
Арабкір, перша пол. XIX ст. (рис. 1, г)	Святковий костюм виготовляли з оксамиту темно-червоного кольору, оздоблювали вишивкою шовковими нитками. Верхній комплект складався з жакету та спідниці. Жакет мав довгий рукав і низький за висотою комір. Рукава та комір оздоблювали рослинними орнаментами нитками різних кольорів. Для виготовлення одягу використовували шовкову та оксамитову тканини, для оздоблення застосовували шовкові нитки золотого кольору.
Карин, XIX ст. (рис. 1, б)	Відомо чотири типи костюма, які різнились оздобленням та матеріалом. Виготовлені з махуду (щільна тканина) називались «джупа», з оксамиту – «хоха», з шовку – «даті», з вовни смугастого забарвлення – «спешка». Повсякденний одяг «джупа» був без підкладки, а святкові костюми виключно з нею. Складовим виробом костюма був фартух з прямокутними або закругленими краями, оздоблений прикрасами, дрібними за розміром і мигдалевидними за формою, що символізувало родючість. Пояс з шовку був обов'язковою частиною костюму із зображенням на ньому церков, домашнього приладдя, тварин, що символізувало родючість і захист. Темні кольори, наприклад, червоні, сині, фіолетові, зелені, коричневі, поєднували з орнаментами золотого і срібного кольорів. Зображення гілля, розквітлих бутонів, мигдалевих дерев символізувало продовження роду.
Хортджур, XIX ст. (рис.1, з)	Сукню «антарі» та жакет виготовляли із шовкової та оксамитової тканин одного кольору або ажурного забарвлення з рослинним орнаментом, вишивали шовковими нитками. Повсякденний одяг виготовляли із тканин пурпурного, жовтого, темно-червоного кольорів. Фартух виготовляли відносно вузьким з тканини темно-червоного, -синього кольорів. Краї

	його оздоблювали дрібними рослинними орнаментами, а центральну частину вишивали деревом життя, що символізувало родючість і вічність.
--	---

Закінчення табл. 1

1	2
Шатах, XIX ст. (рис. 1, ж)	Сукню «антарі» виготовляли виключно з «шатахської» шалі – бавовняної тканини червоного кольору в смужку з мигдалеподібним орнаментом. Сукня була з коміром-стояком та глибоким (широким) вирізом горловини, із розрізами на рукавах. Костюм крім сукні містив також сорочку і штани з бавовняної тканини червоного кольору. Нагрудник і фартух з вовняної тканини оздоблювали вишивкою хрестиком зі стилізованим рослинним та зооморфним орнаментом. Фартух одягали заміжні жінки.
Акн, кінець XIX ст. – початок XX ст.	«Антарі», куртка «салта», штани, фартух, пояс і головний убір були основними елементами костюма. «Салта» довжиною до лінії талії одягали на свята, виготовляли з шовкової тканини та оздоблювали орнаментальною вишивкою. Літній і зимовий одяг мали розріз спереду до лінії колін, бічні розрізи нижче лінії талії, рукава середньої ширини. Край горловини і низ виробу прикрашали золотою вишивкою або стрічками жовтого кольору.
	Східна Вірменія
Єреван, початок XIX ст.	Білизну виготовляли із бавовняної тканини. Перед сукні цільнокроєний із спинкою шили із оксамитової та шовкової тканин, оздоблювали вишивкою з рослинним орнаментом. Нагрудник та довгі рукава закріплювали на одязі, прикрашали стилізованими рослинним орнаментом. Фартух одягали на святкову сукню та фіксували на талії, що означало збереження і захист людини від ушкодження, хвороби та зла, а на його зав'язках зображували рослинні орнаменти – символ родючості, безпеки, плодovitості. Пальто або кожух вишивали шовковими нитками темно-синього, -червоного, -зеленого кольорів та оздоблювали дорогоцінним хутром. Головний убір виготовляли з оксамиту та вишивали перлами, на якому закріплювали двохшарову призібрану з боків тюль. Пояс носили із срібла.
Сюнік-Арцах, початок XIX ст. (рис. 1, д)	Відомо два варіанти традиційних комплектів: «айяварі» – провінційний і «кахакварі» – міський. Сорочка з конопляної тканини «канва» червоного кольору була обов'язковим елементом. Орнаменти на сукні вишивали з шовкових ниток. Низ рукава загостреної форми оздоблений прикрасами трикутної конфігурації. Прикрашали сукню обкатувальною тасьмою червоного кольору, оксамитовою стрічкою чорного кольору, вишивкою нитками золотого кольору з геометричними та рослинними орнаментами. Верхнім шаром в комплекті була сукня «ерекпешкані» та «архалух» із довгими бічними розрізами. «Архалух» виготовляли з шовку темно-зеленого, блакитного, фіолетового кольорів. Пояс одягали широкий з шовку.

Зачісками жінок молодшої та середньої вікових груп того часу були заплетені численні коси волосся, розділені на передні, що обрамляли обличчя, та задні, що розміщували на спині за допомогою срібних ланцюжків. Візуально подовжували коси майстерно вплетені вовняні нитки в колір волосся, прикрашаючи їх срібними кульками і китицями.

Головний убір у формі фески прикрашали срібними прикрасами, розташованих рядами. Наприклад, ряд

молодих місяців, листочків, амулетів тощо прикріплювали на ланцюжках спереду, а біля скронь фіксували на «ереснок». Дівочий головний убір миска виготовляли у багатьох регіонах зі срібла з карбованими, чеканними квітами, ангелами, сонячними променями та пришивали згори до фески (рис. 3).

Поряд з орнаментом на сорочках, нагрудниках, фартухах, шкарпетках зустрічались вишиті або виткані написи, що інтерпретуються як своєрідна магічна формула,

благословенне побажання (рис. 4, 5). Зображення церков та куполів (рис. 6) викорис-

товували як елемент орнаменту на жіночих нагрудниках і срібних поясах [15, с. 67].

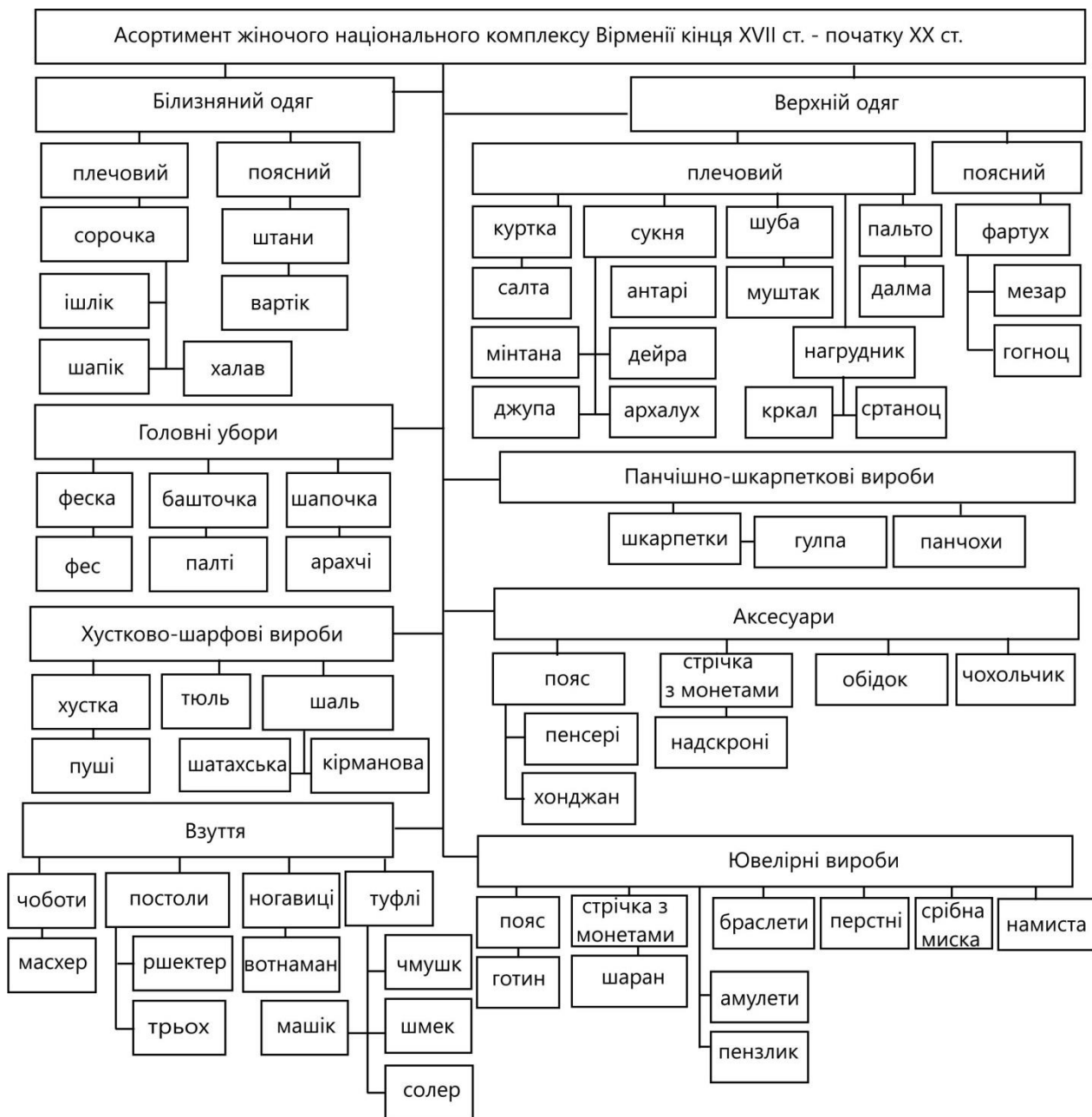

Рис. 2. Структуризація асортименту жіночого національного комплексу Вірменії кінця XVII ст. – початку XX ст.

Рис. 4. Геометричний орнамент на шапочках «арахчі», кінець XIX ст.

Рис. 5. Жіночий нагрудник із зооморфним орнаментом. Карин, кінець XIX ст.

Рис. 6. Орнамент архітектурних споруд на жіночих тканих поясах, Карин, кінець XIX ст.

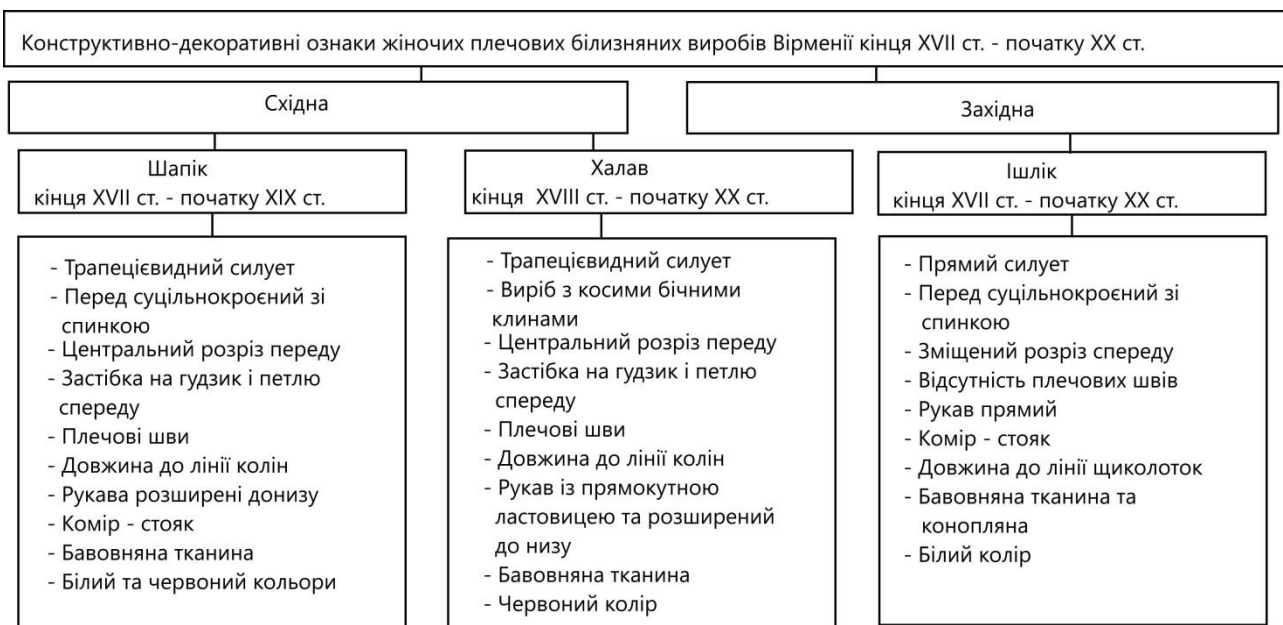

Рис. 7. Порівняльний аналіз конструктивно-декоративних ознак національного жіночого плечового білизняного одягу Вірменії кінця XVII ст. – початку XX ст.

Широке застосування по всій Вірменії мали щільно в'язані шкарпетки «гулпа», які в багатьох регіонах носили до 1960-х років. У традиційному побуті жіночі «гулпа» в'язали з вовняних, шовкових, бавовняних ниток, залежало від напряму господарської діяльності конкретного регіону. Вони широко використовувалися не тільки в повсякденному житті, але мали і обрядове значення. Шкарпетки входили до складу приданого дівчини, були одним з основних

предметів дарообміну на весіллях і хрестинах [10].

На основі аналізу конструктивно-декоративних ознак національного жіночого плечового білизняного одягу Вірменії кінця XVII ст. – початку XX ст. проведено їх порівняльний аналіз за східним та західним регіонами (рис. 7).

За означеними складовими, такими як, форма, колір, оздоблення, прикраси та комплектність костюму визначалися не лише походження, приналежність до

регіону, а й сімейний стан жінки. Заміжні представниці носили нагрудник прилеглого силуету з горловиною трапецієвидної або прямокутної форми. Фартух на підкладці «мезар» із застібною ззаду на шиї на гудзик і петлю виготовляли з бавовняної тканини і оздоблювали вишивкою червоного, зеленого, жовтого кольорів. Нагрудник «сртаноц» шили на підкладці із оксамитової, шовкової, вовняної і льняної тканини та оздоблювали перламутровими гудзиками, монетами, металевими прикрасами, вишивкою, тасьмою. Заміжні жінки носили фартух «кармір гогноц» довжиною до лінії низу червоного кольору у повсякденні та синього в часи трауру, як символ втрати репродуктивної сили, смерті.

Також дівчата до заміжжя носили пояс із шовкової тканини або шкіри із двома вертикальними довгими кінцями, що зав'язувались в центрі та оздоблювались срібними намистинами. В свою чергу, незаміжні вірменки використовували пояс «кушак» із вовняної тканини. В деяких регіонах дівчата одягали фартухи, коротші за такі ж вироби у заміжніх представниць. Необхідність більш детального вивчення існуючого матеріалу обґрунтовано різноманіттям складових виробів комплекту. Проведено порівняльний аналіз конструктивно-декоративних особливостей національного одягу заміжньої та не- жінки Вірменії кінця XVII ст. – початку XX ст. (табл. 2).

Таблиця 2

Порівняльний аналіз конструктивно-декоративних ознак національного жіночого одягу Вірменії кінця XVII ст. – початку XX ст.

Спільні ознаки		Відмінні ознаки
<p>1. Рівень лінії голови Головний убір «палті» (1.1) у формі башточки оздоблювали рядом золотих монет. Ніс і рот туго пов'язували хусткою 1.2 білого, зеленого кольорів. Хустку закріплювали гачками на потилиці. Башточку вкривали хусткою або шаллю 1.3.</p> <p>2. Рівень лінії грудей Нагрудник «кркал» (2.1) був із рукавами (2.2), які з'єднували з плечами. Виготовляли із шовкової, оксамитової та вовняної тканини.</p> <p>3. Рівень лінії талії Фартух «гогноц» (3.1) прямокутної форми носили червоного і синього кольорів, оздоблений «килимовою» вишивкою геометричних орнаментів червоного, жовтого, синього, зеленого кольорів. Верхню частину фіксували поясом (3.2) вище лінії талії.</p>	 <p>а б</p> <p>Графічно-пропорційне зображення (з кодованим позначенням виробів) національного костюму жінки Вірменії: а – заміжньої; б – незаміжньої</p>	<p>1. Рівень лінії голови Головний убір «палті» (1.1) носили дівчата до заміжжя, заплітали численні коси. Заміжні жінки закривали хусткою (1.2) нижню частину обличчя.</p> <p>2. Рівень лінії грудей Горловину та нагрудну частину перед нагрудника «кркал» (2.1) для незаміжніх жінок оздоблювали орнаментальною вишивкою і вишивкою тасьмою. Нагрудник був з розширеним рукавом (2.2).</p> <p>3. Рівень лінії талії Фартух «гогноц» (3.1) прямокутної форми, оздоблений «килимовою» вишивкою геометричних орнаментів нитками червоного, жовтого, синього, зеленого кольорів, носили дівчата до заміжжя. Довжина сукні коротша за нижню сорочку. До заміжжя жінки носили пояс (3.2) з довгими кінцями.</p>

Відомою складовою жіночого комплекту Єреванського регіону XIX ст. було використання ювелірних виробів та прикрас різної складності. Намисто «бецібілік» виготовляли з таджицького золота,

елементи якого мали вигляд зерен опунції із намистиною посередині у формі кісточки персика. Натільний хрест носили на плетеної стрічці, тасьмі або шнурку «гайтан». Намисто «гаріастик» виготовляли

із золота, яке за формою і розміром було схоже на великі зерна пшениці. Браслет-ланцюжок «тітрама» виготовляли із золота. Браслет «бута» складався із 8–10 рядів перлин малого розміру, скручених між собою і перев'язаних стрічкою. Кований пояс носили жінки із заможних родин. Пояс «готин» виготовляли із золота або срібла та оздоблювали ажурною різьбою і дорогоцінним камінням [2, 3].

До аксесуарів жіночого комплекту Єреванського регіону також належать «кірманові» шалі. Назва виробу походить від назви південно-східної іранської провінції Кірман, адже до початку XIX ст. східна Вірменія була під контролем Ірану. В ході вивчення вірменського Єреванського національного жіночого комплекту надано їх композиційно-конструктивні характеристики (табл. 3).

Таблиця 3

Особливості складових національного жіночого комплекту Єреванського регіону XIX ст.

Назва виду виробу	Характеристика
1	2
Головний убір	Волосся збирали в дві коси, з центральним поділом через тім'яну та потиличну зони. Плетену косу закручували і закріплювали за вухами. Головний убір «башточка» фіксувався на лобі, виготовлявся з оксамиту, оздоблювався вишивкою перлами, згори закріплювалась двошарова тюль, призібрана з боків. Головний убір виготовляли з 8–10 шарів мокрого картону, декорували тканиною та покривали плетеною хусткою або в'язаною гачком, або шифоном. Оздоблювали його рядом позолочених кусочків, а посередині розміщували великий кусок золота, декорували нитками червоного, зеленого, золотого і фіолетового кольорів. Біла хустка для нижньої частини обличчя виготовлялась у вигляді смуги, розташованої від правої вилиці до лівої, що перетинала ніс і рот у формі хреста, вкривала підборіддя, шию та заправлялась за вухо. Такі симетричні смуги надягались по дві та зав'язувались ззаду на плечах і виготовлялись з шалі або шовку, білого або темного кольору. Хустку з шовку або вуаль білого кольору носили до народження первістка або як особливий подарунок.
Прикраси	Використання прикрас одразу у великій кількості та їх різноманітність викликали у жінок велике вподобання. Вони одягали багато різних намист, сережок, браслетів, каблучок, декоративних булавок тощо. Намисто виготовляли з таджицького золота у вигляді зерен опунції, намисто «гаріастик» та коралове. Руки прикрашали золотим браслетом-ланцюжком, браслетом «бута», носили кільця з камінням та перлами. Золоті сережки-кільця з різнокольоровим камінням, перлинами, адамантами користувались попитом. Прикраси виготовляли із срібла, чорного золота і каменів, оплавлених сріблом. Хрестик носили у поясі або в кишені з правого боку, кріпили декоративною шпилькою на лівій стороні грудей на ланцюжку, виготовляли із золота або срібла. Заміжні жінки одягали ремінь із золота або срібла.
Білизняний одяг	Білизну виготовляли з бавовняної тканини. Пояс, крім фіксації виробу, мав смислове значення – збереження і захист власника від хвороби і зла. Сорочку «шапик» трапецієвидного силуету довжиною до лінії колін, з широкими рукавами, низьким за висотою коміром найчастіше виготовляли із бавовни білого або червоного кольорів. Перед застібався на один гудзик і петлю. Гудзики виготовляли із срібла або скла. Обкатування шириною 1,5 см виконували по коміру-стояку та горловині тасьмою золотого кольору, а незможні накладали обкатувку нитками білого або світло-зеленого кольору. Штани «вартік» завужували від стегон до щиколоток, зав'язували під коліном, заправляли у в'язані шарпетки або обмотки, виготовляли з бавовняної тканини. Поясом «хонджан» фіксували верх штанів на талії. Він був виготовлений з кольорових шовкових або бавовняних ниток. Дівочий пояс був вузьким та мав округлені кінці, оздоблені вишивкою.
Верхній одяг	Верхній одяг виготовляли однотонним з шовку та інших тканин, оздоблювали рослинним орнаментом. Довгі рукава окремо пристібались до нагрудника. Зимове пальто з використанням коштовного хутра оздоблювали шовковими нитками темно-зеленого, -синього або червоного кольорів. Нагрудник «кркал» виготовляли з горловиною прямокутної або трапецієподібної форми з шовкової, оксамитової або вовняної тканини. Рукава окремо фіксувались по лінії пройми. Застібка

зміщена у правий бік.

Закінчення табл. 3

1	2
	<p>Спідницю фіксували затиском або гачком та вузьким поясом на талії. Сукню «дейра» виготовляли із шовкової або вовняної тканини, оздоблювали рослинним орнаментом – цвітінням вербового лісу. Її носили разом із кнutowим поясом «пенсері» шириною 12–13 см на талії. Літню сукню оздоблювали бахромою, згори на неї одягали шаль, складену в три шари. Взимку носили пальта довжиною нижче лінії колін із оксамиту з хутром всередині. Шарф носили на комірці. Шалі з овчини або фланелі одягали незаможні вірменки. Хусткою білого кольору, виготовленим із бавовни або шовку, покривали голову і плечі та частину обличчя на рівні очей для відвідування церкви. Влітку носили довгі, різнокольорові «кірманові» шалі з бахромою, виготовлені з овечої і козячої вовни.</p>
Взуття	<p>Шкарпетки «гулпа» були домотканими і виготовлялись білого кольору, а у жінок молодшої вікової групи кольорові та із оздобленням. Домашнє взуття із бавовни оздоблювали нитками золотого кольору. Ногавиці «вотнаман» із загостреним, піднятим догори мисом виготовляли червоного, синього або зеленого кольорів. Мис взуття оздоблювали нитками золотого, срібного кольору. Туфлі «машік» носили з піднятим гострим мисом і на високих підборах різних кольорів і відтінків, оздоблювали нитками золотого кольору.</p>

Рис. 8. Святковий етнічний костюм Єреванського регіону, XIX ст. [7]

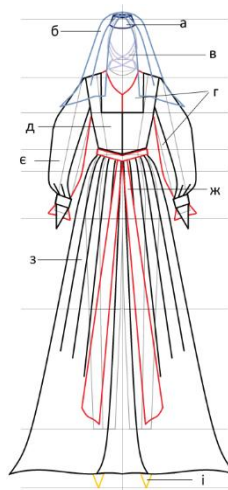

Рис. 9. Графічно-пропорційне зображення національного жіночого комплекту Єреванського регіону кінця XVII ст. – початку XIX ст.: а – башточка; б – тюль; в – хустка; г – білизняний одяг; д – нагрудник; є – пристібні рукава; ж – пояс; з – сукня; і – туфлі

Рис. 10. Колаж джерела творчої ідеї

Рис. 11. Творчий ескіз жіночого комплекту

Структуровано та надано графічно-пропорційне зображення національного жіночого комплексу саме Єреванського регіону кінця XVII ст. – початку XIX ст. внаслідок найменшого впливу на нього з боку сусідніх держав, нападів турецьких загарбників та, відповідно, збереження національної ідентичності (рис. 9).

Етнічна мода вбирає у себе національні традиції, символізуючи культурну спадщину народу. Переосмислення традиційної естетики різних народів є невід'ємною частиною сучасної моди. Розроблено колаж творчої ідеї (рис. 10), творчий ескіз жіночого комплексу (рис. 11), переосмислено художньо-композиційні ознаки національного жіночого одягу Єреванського регіону і впроваджено у сучасний святковий комплект для молодшої вікової групи, що складається з блузки та сукні.

Висновки. Проаналізовано та узагальнено національний жіночий комплект Вірменії кінця XVII ст. – початку XX ст. за асортиментними групами – білизняний та верхній одяг, головні убори, хустково-шарфові, панчішно-шкарпеткові, ювелірні вироби, взуття. Розкрито характерні ознаки виробів східної та західної Вірменії, виокремлено їх композиційно-конструктивні особливості, перелічено

матеріали тощо відповідно до соціальних, обрядових, вікових аспектів. Акцентовано увагу на орнаментальному оздобленні та вишивці різними матеріалами виробів в контексті обрядовості. Проведено порівняльний аналіз національного костюму заміжньої та незаміжньої жінки Вірменії кінця XVII ст. – початку XX ст. з використанням графічно-пропорційного зображення. Структуровано та надано графічно-пропорційне зображення національного жіночого комплексу Єреванського регіону кінця XVII ст. – початку XIX ст., що складається з башточки, короткої тюлі, хустки, білизняного одягу, нагрудника, пристібних рукав, сукні, поясу, взуття. Розроблено колаж творчої ідеї, представлено творчий ескіз жіночого комплексу. На основі творчого джерела розроблено і виготовлено сучасний святковий жіночий комплект, що складається з блузки та сукні, з метою відтворення етнічних мотивів в контексті самоідентифікації вірменської культури.

Результати дослідження можуть бути використані у подальшому розвитку міжнародних відносин в Україні та співробітництві з вірменською етнічною спільнотою з метою культурно-наукового обміну і туризму.

Література

1. Абрамян В. А. Ремесла в Армении в VI–XVIII вв. Ереван, 1956. 254 с.
2. Бдоян В. А. Земледельческая культура в Армении. Ереван, 1972. 245 с.
3. Бдоян В. А. Этнография армян: краткий очерк. Ереван, 1974. 345 с.
4. Глинка С. Н. Обзорение истории армянского народа. Репринт. Воспроизведение издания 1832 г. Ереван: Гркериашхар, 1990. 286 с.
5. Домбровский О. И., Сидоренко В. А. Солхат и Сурб-Хач. Симферополь: археологические памятники Крыма, 1978. 128 с.
6. Дурново Л. А. Краткая история армянской живописи. Ереван, 1957. 267 с.

7. Калашникова Н. М. Народный костюм. Москва: Сварогик, 2002. 374 с.

8. Ленг Д. Армяне. Народ – созидатель. Москва: ЗАО Центрополиграф. Загадки древних цивилизаций, 2004. 350 с.

9. Костиной Е. М., Макаревич В. М. Искусство первой половины XIX века. Москва: Изобразительное искусство, 1979. Том 5. С. 328–332.

10. Папазян Э. А. Армянский национальный костюм [Հայկական Տարազ – Հեղինե Փփաղեղի]. Ереван: Тигран Мец, 2002. 348 с.

11. Столяров К. К. Нариси з історії костюма. Том 2. Київ: Мистецтво, 1978. 145 с.

12. Саркисян Л. Этно. *Art-журнал TheNorDar*. 2013. № 9 (2). С. 1–12.

13. Тер-Саркисянц А. Е. История и культура армянского народа с древнейших времен до начала XIX века: Институт этнологии и антропологии им. Н. Н. Миклухо-Маклая. Москва: Восточная литература, 2005. 686 с.

14. Тильке М. К. Костюмы народов Кавказа. Тбилиси, 2005. 126 с.

15. Хоренский Моисей. История Армении в 4-х книгах. Репринт. Воспроизведение издания 1830. Ереван: Гркерашар, 1990. 535 с.

16. Яровий С. М. Програма для навчальних закладів культури і мистецтв I–II рівнів акредитації. Вінниця: Нова книга, 2005. 16 с.

References

1. Abramyan, V. (1956). Remesla v Armenii v VI–XVIII vv [Crafts in Armenia in the Vith – XVIIIth centuries]. Erevan. 254 p. [in Russian].

2. Bdoian, V. (1972). Zemledelcheskaia kultura v Armenyy [Agrikultural in Armenia]. Yerevan. 245 p. [in Russian].

3. Bdoian, V. (1974). Etnohrafiya armian [Armenian ethnography: short essay]. Erevan. 345 p. [in Russian].

4. Hlynka, S. (1990). Obzrenye ystoryy armianskoho naroda [Overview of the history of the Armenian people]. Edition reproduction of 1832. Erevan. 286 p. [in Russian].

5. Dombrovskij, O., Sidorenko, V. (1978). Solhat i Surb-Hach [Solhat and Surb-Hach]. Archaeologikal sites of Krim. Simferopol. 128 p. [in Russian].

6. Durnovo, L. (1957). Kratkaja istorija armjanskoj zhivopisi [A brief history of Armenian painting]. Erevan. 267 p. [in Russian].

7. Kalashnikova, N. (2002). Narodnij kostjum [Folk costume]. Moscow. 374 p. [in Russian].

8. Leng, D. (2004). Armjane. Narod – sozidatel [Armenians. People – creator]. Misteries of ancient civilization. Moscow. 350 p. [in Russian].

9. Kostinoj, E. & Makarevich, V. (1979). Iskusstvo pervoj poloviny XIX veka [Art of the first half of the 19th century]. Moscow: Art, Vol. 5, P. 328–332 [in Russian].

10. Papazjan, E. (2002). Armjanskij nacional'nyj kostjum [Armenian national costume]. Erevan. 348 p. [in Russian].

11. Stoljarov, K. (1978). Narisi z istorii kostjuma [Essays on the history of the costume]. Kyiv: Art. Vol. 2. 145 p. [in Ukrainian].

12. Sarkisjan, L. (2013). Jetno [Ethnic]. Art-zhurnal TheNorDar – Art magazine TheNorDar, 9 (2): 1–124 [in Russian].

13. Ter-Sarkisjanc, A. (2005). Istorija i kul'tura armjanskogo naroda s drevnejshih vremen do nachala XIX veka [History and culture of the Armenian people from ancient times until the beginning of the 19th century]. Moscow: Oriental book. 686 p. [in Russian].

14. Til'ke, M. (2005). Kostjummy narodov Kavkaza [Costumes of the peoples of the Caucasus]. Tbilisi. 126 p. [in Russian].

15. Horenskij, M. (1990). Istorija Armenii v 4-h knigah [History of Armenia in four books]. Edition reproduction of 1830. Erevan. 535 p [in Russian].

16. Jarovij, S. (2005). Programa dlja navchal'nih zakladiv kul'turi i mistectv I–II rivniv akreditacii [Program for educational institutions of culture and arts of I–II levels of accreditation]. Vinnicja: New book. 16 p. [in Ukrainian].

ETHNIC FEMALE COSTUME SET: ORIGINS, CONSTRUCTIVE AND COMPOSITIONAL

¹OSTAPENKO N. V., ²YAKOVLEV M. I.,

¹LUTSKER T. V., ³SIMAK A. I., ¹AMIRYAN A. S.

¹Kyiv National University of Technologies and Design

²National Academy of Arts of Ukraine

³"Ion Creangă" State Pedagogical University

Aim of the research is to investigate the characteristic artistic and compositional features of the Armenian female costume set of the late XVII century and the beginning of the XX century through a prism of traditional

НАЦИОНАЛЬНЫЙ ЖЕНСКИЙ КОМПЛЕКТ: ИСТОКИ И КОНСТРУКТИВНО-КОМПОЗИЦИОННЫЕ ОСОБЕННОСТИ

¹ОСТАПЕНКО Н. В., ²ЯКОВЛЕВ М. И.,

¹ЛУЦКЕР Т. В., ³СИМАК А. И., ¹АМИРЯН А. С.

¹Киевский национальный университет технологий и дизайна

²Национальная академия искусств Украины

³Государственный педагогический университет им. И. Крянгэ

Цель. Исследовать характерные художественно композиционные особенности женского армянского комплекта конца

culture.

Research methods. Visual, analytical, information and research approaches, methods of system and comparative analysis are used. The method of artistic and compositional analysis of regional female Armenian costume sets are used when considering the types of clothing, footwear, jewelry, etc. The emphasis is placed on the use of materials in Armenian, Old Languages and meaningful visual group of the source base.

Obtained results include the analysis of the ethnic female costume set of Armenia "taraz" of the end of the XVII century and the beginning of the 20th century. Its assortment is generalized, products characteristic features are described by regional factors, compositional and constructive features of Armenian clothes are singled out by social, ceremonial and age differences. The ornamental decoration and embroidery with various materials in the context of rituals are emphasized. A comparative analysis of constructive and decorative features of Armenian women's underwear was conducted on social grounds. The figurative and stylistic features of female clothing set of the Yerevan region of the XIX century are revealed. The generalized structure of the ethnic women's costume of the Yerevan region of the end of the XVII century and early nineteenth century is graphically presented. On the basis of creative source, a modern festive women's set consisting of a blouse and a dress was developed and made.

The scientific novelty. The female costume set of Armenia of the end of the XVII century and the beginning of the XX century is typified by assortment groups, its constituent products of the western and eastern Armenian regions are characterized, their compositional and constructive features are revealed. The constructive and decorative characteristics of lingerie of married and unmarried women of Armenia are compared. The structure of ethnic female costume of the Yerevan region of the end of the XVII century and the beginning of the nineteenth century is generalized.

XVII в. – начала XX ст. через призму традиционной культуры.

Методологія. Використані візуально-аналітичний, інформаційно-дослідницький підходи, методи системного і порівняльного аналізу. Метод художньо-композиційного аналізу регіональних жіночих армянських комплектів застосовано при розгляді різноманітностей одягу, взуття, прикрас тощо. Відзначено використання матеріалів на армянському, старинному мові і змістовній візуальній групі джерельної бази.

Результати. Проаналізовано національний жіночий комплект Арменії «тараз» кінця XVII ст. – початку XX ст., узагальнено його асортимент, описано характерні ознаки виробів за регіональними факторами, виділено композиційно-конструктивні особливості армянського одягу в відповідності з соціальними, обрядовими, віковими відмінностями. Акцентовано увагу на орнаментальній обробці і вишивці різними матеріалами виробів в контексті обрядності. Проведено порівняльний аналіз конструктивно-декоративних ознак одягу Арменії за соціальною характеристикою. Розкрито образно-стильові особливості комплекту одягу жінок Єреванського регіону XIX ст. Графічно представлено узагальнену структуру національного жіночого костюма Єреванського регіону кінця XVII в. – початку XIX в. На основі творчого джерела розроблено і виготовлено сучасний жіночий комплект, що складається з блузки і плаття.

Наукова новизна. Типізовано жіночий комплект Арменії кінця XVII в. – початку XX ст. за асортиментними групами, охарактеризовано його складові вироби відповідно до західно- і східно-армянських регіонів, розкрито їх композиційно-конструктивні ознаки. Порівняно конструктивно-декоративні характеристики одягу заміжньої і жінки Арменії. Узагальнено структуру національ-

The practical significance is that the compositional and constructive features of different assortment groups of the ethnic women's costume set of Armenia "taraz" of the end of the XVII century and the beginning of the XX century are described by regions. The ornamental decoration of the products in the context of rituals is presented. The figurative and stylistic features of women's clothing set of the Yerevan region of the XIX century are described. On the basis of a creative source, a modern festive women's set consisting of a blouse and a dress with the use of ethnic motifs was developed and made.

Key words: *taraz; assortment; women's clothing; regions of Armenia; national costume.*

ного женского костюма Ереванского региона конца XVII в. – начала XIX в.

Практическая значимость. Описаны композиционно-конструктивные особенности различных ассортиментных групп национального женского комплекта Армении «тараз» конца XVII ст. – начала XX ст. по регионам. Представлено орнаментальное убранство изделий в контексте обрядности. Описаны образно-стилевые особенности комплекта одежды женщин Ереванского региона XIX ст. На основе творческого источника разработан и изготовлен современный женский комплект, состоящий из блузки и платья, с применением этномотивов.

Ключевые слова: *тараз; ассортимент; женская одежда; регионы Армении; национальный костюм.*

ІНФОРМАЦІЯ
ПРО АВТОРІВ:

Остапенко Наталія Валентинівна, д-р техн. наук, професор, завідувач кафедри ергономіки і дизайну, Київський національний університет технологій і дизайну, ORCID 0000-0002-3836-7073, Scopus 57191843580, **e-mail:** cesel@ukr.net

Яковлев Микола Іванович, д-р техн. наук, професор, віце-президент, Національна академія мистецтв України, ORCID 0000-0002-3977-0374, Scopus 57219711570, **e-mail:** gychamu@gmail.com

Луцкер Тетяна Валентинівна, канд. техн. наук, доцент, доцент кафедри художнього моделювання костюма, Київський національний університет технологій та дизайну, ORCID 0000-0003-3230-5303, **e-mail:** lutskertatyna@gmail.com

Сімак Анна Іванівна, Dr. of Arts, професор, декан факультету образотворчого мистецтва та дизайну, Державний педагогічний університет ім. І. Крянге, Молдова, ORCID 0000-0002-4090-3824, **e-mail:** anasimac777@gmail.com

Амірян Аманда Севаківна, дизайнер-модельєр, магістр, кафедра ергономіки і дизайну, Київський національний університет технологій та дизайну, ORCID 0000-0003-2165-7004, **e-mail:** amandochkaamirian@gmail.com

Цитування за ДСТУ: Остапенко Н. В., Яковлев М. І., Луцкер Т. В., Сімак А. І., Амірян А. С. Національний жіночий комплект: витоки та конструктивно-композиційні особливості. *Art and design*. 2021. №4(16). С. 107–120.

Citation APA: Остапенко, Н. В., Яковлев, М. І., Луцкер, Т. В., Сімак, А.І., Амірян, А. С. (2021) Національний жіночий комплект: витоки та конструктивно-композиційні особливості. *Art and design*. 4(16). 107–120.

<https://doi.org/10.30857/2617-0272.2021.4.10>